

πού έχει ο Πλούταρχος, ο Ξενοφών, ο Ίσοκράτης κ.ά. Έτσι θα αποφύγουμε πιθανές μονόπλευρες εκτιμήσεις σχετικά με τη διαμόρφωση της νεώτερης έλληνικής φιλοσοφικής, παιδαγωγικής και γενικότερα έπιστημονικής σκέψης.

Το σημείωμα αυτό δέν έχει σκοπό να προχωρήσει σε έκτεταμένη ανάλυση των δεδομένων των εύρετηρίων αναφορικά με όσα αναφέραμε. Άπλως μόνο θέλει να έπισημάνει τη χρησιμότητα αυτού του είδους των εύρετηρίων, που παρόλη την άνιαρή παράθεση άριθμών, περιγραφικών στοιχείων, επανάληψη τίτλων και όνομάτων άνοίγει εύρεις δρόμους για την κειμενολογική, τη φιλοσοφική, τη φιολογική και γενικότερα την έπιστημονική έρευνα στον νεοέλληνικό χώρο.

Οί δύο συνεργάτες του Κέντρου Νεοέλληνικών Έρευνών με τη φιλοτιμη εργασία τους έδειξαν ότι και έδω στην Έλλάδα, παρόλες τις αντίξοες βιβλιοθηκονομικές συνθήκες, μπορούν να γίνουν τέτοιου είδους εργασίες, που ως τώρα μόνο σε ξένα Έρευνητικά Ίδρύματα μπορούσαν να προγραμματιστούν. Νομίζω ότι ή άποδοχή από τον οίκο «Les Belles Lettres» της δημοσίευσης της δουλειάς των δύο συναδέλφων είναι και ή καταξίωσή της. Από την άλλη μεριά στην Έλλάδα υπάρχει πολύ και πλούσιο πρωτογενές υλικό για παρόμοιες εργασίες, που δέν περιμένει τίποτε άλλο από τη φιλοτιμία και τη φιλοπονία των έρευνητών, αλλά και την έφαρμογή άνάλογων προγραμμάτων από τους έπίσημους έρευνητικούς φορείς.

Άθηναι

Άγαμέμνων Τσελίκας

Josef Derbolav, *Von den Bedingungen gerechter Herrschaft. Studien zu Platon und Aristoteles*, Stuttgart, Klett-Cotta Verlag 1979, 298 σελ.

Το βιβλίο του Καθηγητή της Φιλοσοφίας και της Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου της Βόννης άποτελείται από διάφορες μελέτες πάνω στον Πλάτωνα και τον Άριστοτέλη, που έχουν δημοσιευτεί κατά καιρούς από το 1959 ως το 1977. Ο τίτλος του βιβλίου «Προϋποθέσεις δίκαιης κυριαρχίας» όφείλεται στο γεγονός ότι όλες σχεδόν οί μελέτες —12 τον άριθμό— πραγματεύονται ήθικοπολιτικά θέματα. Το κεντρικό θέμα όλων αυτών των μελετών στρέφεται γύρω από το έρώτημα, πώς με την προάσπιση της έλευθερίας του ανθρώπου είναι δυνατή μιá δίκαιη κοινωνική και πολιτική τάξη (176).

Στο πρώτο μελέτημα, «Ο Σωκράτης και ή τραγωδία των Άθηνών» (9-17), ό συγγραφέας προσπαθεί να αντιπαραθέσει την εικόνα του Σωκράτη, που δίνει ο Έγελος, με τα πορίσματα της σύγχρονης έρευνας για τον Σωκράτη —τον πατέρα της εύρωπαϊκής φιλοσοφίας— και να έξετάσει την ιστορική τους ακρίβεια. Ο Έγελος με την έρμηνεία του Σωκράτη δίνει σ' ένα ιστορικά περιορισμένο φαινόμενο μιá καθολική σημασία. Ο Σωκράτης άνάγει το λόγο σε γενική αρχή. Η σωκρατική μέθοδος έγκειται στη διαλεκτική, την είρωνεία και τη μαιευτική. Η τραγωδία των Άθηνών έγκειται κατά τον Έγελος στην καταδίκη και την εκτέλεση του Σωκράτη.

Ἡ δεύτερη μελέτη φέρει τὸν τίτλο «Καταγωγή καὶ ἀρχὲς τῆς πολιτικῆς σκέψης τοῦ Πλάτωνα» (18-61). Σ' αὐτὴν ἐρευνῶνται ἡ πηγὴ καὶ ἡ σημασία τῶν κινήτρων τῆς πολιτικῆς σκέψης, ποὺ ἀκολούθησε ὁ Πλάτων στὴ σύλληψη τῆς *Πολιτείας* του. Ὁ συγγραφέας δείχνει μὲ ἐπιτυχία τὴν πολιτικὴ θεωρία στὴν ἐξέλιξή της.

Ἡ τρίτη μελέτη φέρει τὸν τίτλο: «Τὰ φιλοσοφικὰ κίνητρα προέλευσης τῆς θεωρίας τῶν ιδεῶν τοῦ Πλάτωνα» (62-87). Κατὰ τὸ συγγραφέα ἡ γένεση τῆς θεωρίας αὐτῆς θεωρεῖται ὡς ἡ ἀναγκαία συνέπεια τῆς σωκρατικῆς ἀζητήσεως γιὰ τὸ γενικό, ἡ ὑπερνίκηση τοῦ παράλογου στὸν Ἡράκλειτο, ἡ διέξοδος ἀπὸ τὸ δίλημμα τοῦ Παρμενίδη καὶ ἡ κριτικὴ τῆς γλώσσας.

Στὴν τέταρτη μελέτη, ποὺ φέρει τὸν τίτλο «Τὸ πρόβλημα τοῦ μεταγλωσσικοῦ στὸν Κρατύλο τοῦ Πλάτωνα» (88-110), ὁ Derbolav δείχνει μὲ πειστικὴ ἐπιχειρηματολογία ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ δημιουργήσει μιὰ ιδεώδη γλώσσα, ἀλλ' ἀντίθετα νὰ δείξει τίς «ιδεώδεις», δηλαδὴ μεταγλωσσικὲς προϋποθέσεις ὅλων τῶν γλωσσικῶν συστημάτων. Ἔτσι, τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν λέξεων καταργεῖται μὲ τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν γλωσσικῶν ἐκφράσεων. Ἡ κριτικὴ τῆς γλώσσας ποὺ κάνει ὁ Πλάτων συμβάλλει στὸ νὰ ἐμβαθύνουμε στὸ γλωσσικὸ πρόβλημα συγγένειας μὲ βάση ἓνα πολὺ σπουδαιότερο ἐρώτημα, δηλαδὴ τὸ ἐρώτημα γιὰ τίς μεταγλωσσικὲς προϋποθέσεις τοῦ λόγου καὶ τῶν γλωσσικῶν συστημάτων.

Ἡ πέμπτη μελέτη ἔχει τὸν τίτλο «Τὸ ἀσθενὲς τῶν λόγων» καὶ ὑπότιτλο «Φιλοσοφία τῆς γλώσσας τοῦ Πλάτωνα στὴν ἑβδομὴ ἐπιστολὴ» (111-125). Ὁ συγγραφέας δείχνει μὲ σαφήνεια ὅτι ἡ φιλοσοφία τῆς γλώσσας πηγάζει ἀπὸ κριτικὲς γλωσσικὲς παρορμήσεις. Ἡ πλατωνικὴ κριτικὴ τῆς γλώσσας εἶναι ἐρμηνευτικῆς ὑφῆς. Αὐτὴ δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ στέρεη θεωρία τῆς γλώσσας, ἀλλὰ δὲν θέτει ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὴν οὐσία καὶ τὴν ἀπόδοση τῆς ἴδιας τῆς γλώσσας. Ἡ ἀδυναμία τῶν λόγων θεμελιώνεται στὸ ὅτι κανένα πράγμα δὲν ἔχει ὀριστικὸ ὄνομα, ἀφοῦ ἡ καμπύλη γραμμὴ μπορεῖ νὰ μετονομασθεῖ εὐθεία καὶ ἀντίστροφα ἡ εὐθεῖα καμπύλη. Τὸ ἀσθενὲς τῶν λόγων ἔγκειται στὴν ἀσάφεια, δηλαδὴ στὴν ἀδυναμία τῆς γλώσσας νὰ συλλάβει τὰ ὄντα, τὰ ἀντικείμενα τῆς γνώσης. Ὅχι ὅτι αὐτὰ εἶναι ἄγνωστα, δηλαδὴ δὲν μποροῦν νὰ γνωσθοῦν, ἀλλὰ τὸ ὅτι αὐτὰ εἶναι γλωσσικὰ «ἄρρητα» ἔγκειται ἀκόμη στὴν ἑλλειψὴ βεβαιότητος καὶ ἀστάθειας τῶν λέξεων. Μὲ τὴν ἐρευνα αὐτὴ δὲν θέτει βέβαια ὁ συγγραφέας ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὴ γνησιότητα τῆς ἑβδομῆς ἐπιστολῆς, βγάζει ὅμως τὸ συμπέρασμα ὅτι μερικὰ ἐδάφια τῆς ἐπιστολῆς, καὶ μάλιστα ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν τὴν ἀμεσότερη σχέση μὲ τὴ φιλοσοφία, εἶναι δύσκολο νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα.

Ἡ ἕκτη μελέτη τιτλοφορεῖται «Ἀνάμνηση καὶ ἐνεργὸς γένεση. Συμβολὴ στὴ γενεαλογία τῆς μορφῆς» (126-136). Ἡ ἐνεργὸς γένεση (*Aktual-genese*) εἶναι μιὰ θεωρία ἐνὸς σύγχρονου ψυχολόγου, τοῦ F. Sander. Αὐτὴ δηλώνει τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς διάχυτης, κατεξοχὴν ὀπτικῆς ἐντύπωσης πάνω σὲ μιὰ διαρθρωμένη μορφή ἀντίληψης. Ὁ συγγραφέας δείχνει μὲ ἐνάργεια ὅτι ἡ θεωρία τῆς ἀνάμνησης τοῦ Πλάτωνα καὶ σύγχρονες θεωρίες εἰδικῶν ἐπιστημῶν, ὅπως ἡ θεωρία τοῦ Sander γιὰ τὴν ἐνεργὸ γένεση, ἔχουν πνευματικὴ συγγένεια.

Ἡ ἑβδομὴ μελέτη φέρει τὸν τίτλο «Ὁ Πλάτων, φιλόσοφος τοῦ κριτικοῦ

διαφωτισμοῦ» (137-156). Σ' αὐτὴν καταβάλλεται μιὰ ἐπιτυχὴς προσπάθεια ἀπὸ τὸ συγγραφέα νὰ χαρακτηριστεῖ ὁ Πλάτων φιλόσοφος τοῦ κριτικοῦ ὀρθολογισμοῦ. Αὐτός, ὅπως καὶ ὁ δάσκαλός του ὁ Σωκράτης, ἀνήκει στὸν ἐλληνικὸ διαφωτισμὸ καὶ βρίσκεται σὲ συμφωνία μὲ τὴ βασικὴ τάση τοῦ αἰῶνα μας, τοῦ αἰῶνα τοῦ δεύτερου ἐπιστημονικοῦ διαφωτισμοῦ. Ὁ κριτικὸς ὀρθολογισμὸς τοῦ Πλάτωνα, ποὺ βρίσκει τὴν ἐκφρασὴ του κατεξοχὴν στὴ μέθοδο, μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ μὲ βάση μόνο τρεῖς προϋποθέσεις. Ἡ πρώτη ἔχει ἀνθρωπολογικὴ φύση: Διαφωτισμὸς τότε μόνο ἔχει νόημα, ὅταν ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ διαφωτιστεῖ καὶ ὅταν ἓνα ὄν ποὺ νιώθει τὴν ἀνάγκη, ἔχει καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ μάθει. Ἡ δεύτερη προϋπόθεση ἔγκειται στὴν ἐπικοινωνία. Ὁ διαφωτισμὸς συντελεῖται μὲ τὴ συζήτηση τοῦ φιλοσοφοῦντος. Ἡ τρίτη προϋπόθεση λέγει ὅτι τὰ πράγματα ἔχουν μιὰ σταθερότητα.

Ἡ ὄγδοη μελέτη ἔχει τὸν τίτλο «Τὸ σύγχρονο καὶ τὸ παλιὸ στὴν πολιτικὴ σκέψη τοῦ Ἀριστοτέλη» (157-176). Σ' αὐτὴν ὁ συγγραφέας θέτει τὸ ἐρώτημα πῶς πρέπει νὰ κατανοηθεῖ στὴν ἐποχὴ μας ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλη, ὥστε οὔτε ἡ ἐπικαιρότητά του νὰ μειωθεῖ, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ παραβλέψουμε αὐτὰ ποὺ εἶναι δεμένα στὸ χρόνο.

Ἡ ἑνατὴ μελέτη «Ἐλευθερία καὶ φυσικὴ τάξη στὰ πλαίσια τῆς ἀριστοτελικῆς ἠθικῆς» (177-207) πραγματεύεται τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς φυσικῆς τάξης στὴν ἀριστοτελικὴ ἠθικὴ. Γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἠθικὴ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ θεωρία τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρα, μιὰ θεωρία δηλαδὴ στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας ἡ ἐλευθερία ἀντιμετωπίζεται ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ προβλήματά της.

Ἡ δέκατη μελέτη «Τὸ πρόβλημα ἀπονομῆς τοῦ δικαίου στὸν Ἀριστοτέλη καὶ στὴν ἐποχὴ μας» πραγματεύεται πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ θέματα τῶν *Ἠθικῶν Νικομαχείων*, τὴ φιλία καὶ τὴ δικαιοσύνη, τὴν ὁποία ἐρμηνεύει ἀναφορικὰ μὲ τὶς σύγχρονες ἀπόψεις. Ὁ συγγραφέας δείχνει μὲ μεγάλη πειστικότητα ὅτι ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη ἔχει ἀποδειχθεῖ τόσο γόνιμη καὶ ἐπίκαιρη ὥστε νὰ μπορεῖ ἀκόμη καὶ σήμερα νὰ δίνει τὶς βάσεις τῆς καλύτερης σχολῆς πολιτικῶν ἐπιστημῶν.

Οἱ δύο τελευταῖες μελέτες «Ὁ Πλάτων καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας» (239-252) καὶ «Τί εἶπε ὁ Πλάτων καὶ τί ἐννοοῦσε» (253-276) πραγματεύονται πολὺ εὐστοχα ἐρμηνευτικὰ θέματα. Ὅποιος θέτει φιλοσοφικὰ ἐρωτήματα, πέφτει ἀναπόφευκτα σὲ ἀπορίες.

Ὅλες οἱ μελέτες δείχνουν ὅτι ὁ συγγραφέας —ἐκτὸς τοῦ ὅτι κατέχει καλὰ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα— ἐπιδεικνύει μεγάλη βαθύνοια καὶ αὐστηρὴ μεθοδικότητα σὲ πολὺ δύσκολα θέματα πλατωνικῆς καὶ ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας. Οἱ προβαλλόμενες θέσεις δικαιολογοῦνται μὲ πειστικὴ ἐπιχειρηματολογία καὶ ἀποτελοῦν μιὰ πολύτιμη συμβολὴ στὴν ἐρευνα τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων φιλοσόφων.

Ἰωάννινα

Γεώργιος Κουμάκης